

11. Hafta

Güneybatı ağızlarının ortak özellikleri

Uşak ağızı

Denizli ağızı

ANKARA ÜNİVERSİTESİ DİL VE TARİH - COĞRAFYA
FAKÜLTESİ YAYIMLARI : 114
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI SERİSİ: 11

Dr. ZEYNEP KORKMAZ

GÜNEY - BATI ANADOLU AĞIZLARI
SES BİLGİSİ (FONETİK)

— Doktora Çalışması —

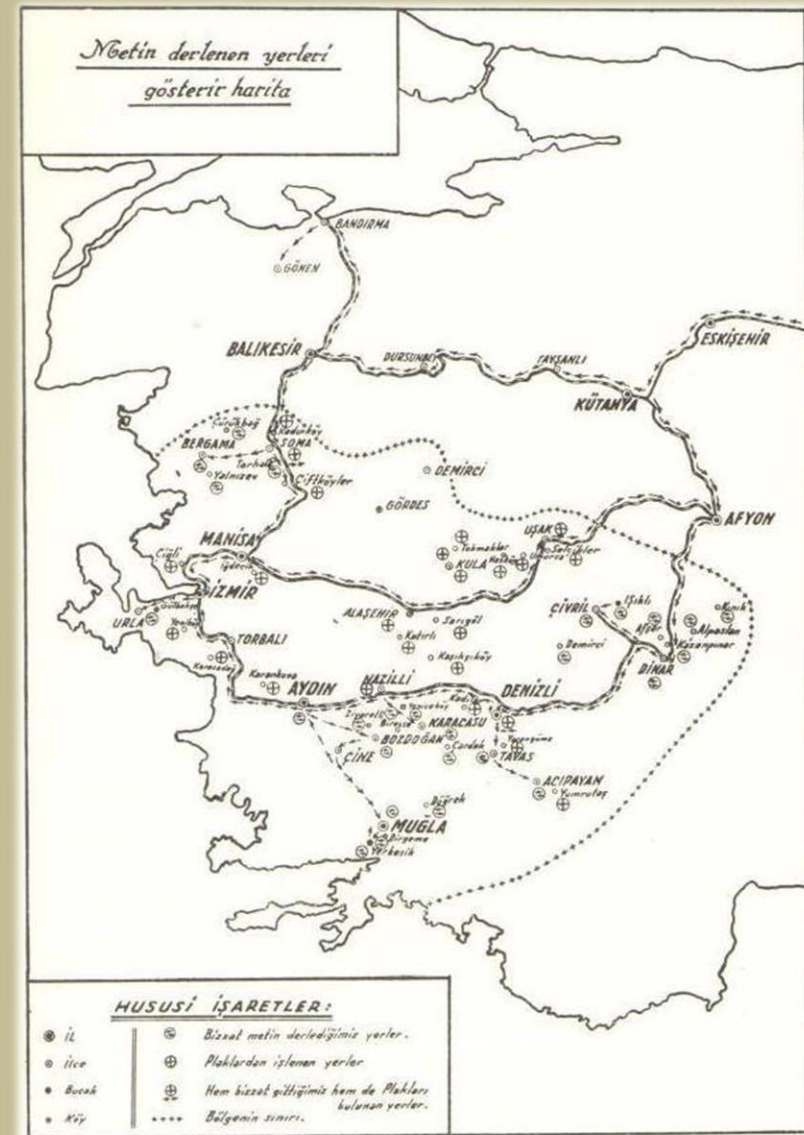
TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1 9 5 6

Güneybatı Ağızları

Teorik ve uygulamalı bölümlerde ağırlıklı olarak bu kaynak eser kullanılacaktır.

Zeynep Korkmaz'ın hazırlamış olduğu ses bilgisine esas olan metinlerin toplandığı yerleri gösteren bu harita, «Güney-Batı Anadolu Ağzları» adlı eserde yer almaktadır.

Kaynak: Zeynep Korkmaz, Güney-Batı Anadolu Ağzları, 1956.

Güneybatı ağızlarının ses bilgisine ait başlıca özellikler, diğer ağız gruplarından ayrılan yönleri ve buna göre düzenlenmiş tasnif, fonolojik ölçütlere göre Zeynep Korkmaz tarafından yapılmıştır.

...

Güney-batı Anadolu ağızlarının ses bilgisi karakterini teşkil eden başlıca özellikler, öteki Anadolu ağızlarından ayrılan tarafları ve ses ayrılıklarına göre tesbit edilebilen başlıca ağız bölgeleri:

A) Ünlülerde :

Ünlüler fonoloji bakımından çeşitli değildir. Birbirinden az çok ayrı boğumlanma özelliklerini taşıyan yakın mahreçli ünlüler ise, türlü ses etkileriyle meydana gelmiştir: *a, a, â, â; o, o, ô; u, u* gibi.

Bölge, oluşum sebepleri türlü türlü olan uzun ünlüler bakımından oldukça zengindir. Bunlar arasında, en eski türkçede varlığı savunulan asli uzunluklarla ilgili olanlar bilhassa dikkate değer²³².

Ünlü uyumu kuvvetlidir. Dil benzeşmesini bozan etkenlerden, *y, ş, ç* gibi bazı ünsüzlerin inceltme etkileri vardır. Öteki Anadolu ağızlarında, bu etkiyle birlikte belirli ünsüzlerin pek bol olan kalınlaştırma etkilerini de buluyoruz. Ayrıca, belli bir fonetik sebebe bağlanamayan incelmeler de çoktur. Soneslerdeki *i* ile üçüncü şahıs iyelik eki *-i*'nin mahreç değiştirerek *-i'*ye geçmesi gibi. Bu ağızlarda, bölgemizde pek sağlam hattâ ilerlemiş olan dudak benzeşmesi de bozuktur. Kök hecesinde düz ünlü bulunan kelimelerin öteki hecelerinden birindeki dudak ünsüzünün yuvarlaklaştırma fonksiyonları ile, düz kelime kök ve tabanlarına yuvarlak halleriyle getirilen ekler, bozulmanın başlıca etkenlerindedir.

Ünlü değişimlerinden *umlaut* hâkimdir. *Ablaut* çeşitli değildir. Bazı Anadolu ağızları *ablaut* bakımından bölgemize nispeten daha zengin sayılabilir. Bilhassa ünlü yuvarlaklaşması bu ağızlarda sık görülen ve bölgemizde bulunmayan bir ses olayıdır. Ünlü değişimlerinden ileri gelen isim halleri değişimi bölgenin birçok ağız-

²³² 16-23. §-lar arasındaki 'Uzun ünlüler' bahsine bkz.

²³³ 32-47. §-lar arasındaki 'Ünlü uyumu' bahsine bkz.

Kaynak: Zeynep Korkmaz, Güney-Batı Anadolu Ağızları, 1956.

*Zeynep Korkmaz'ın
ünlü ve ünsüzlerde
görülen ses olayları
açısından değerlendirdiği
ağız özellikleri,
öğrencilerimiz tarafından
hem teorik çalışmalarda
hem de metin
çözümlenmeleri esnasında
dikkate alınmalı, Batı
grubu ağızlarının ortak
özellikleri (bkz. 9. Hafta)
ile karşılaştırılmalıdır.*

...

larına fonetik bir özellik verdiği gibi, ayrıca yapı bakımından bir ayrılık da doğurmuştur.

İkiz ünlülerin (diphthong) ancak bir iki türüsü vardır. Ünlü ve ünsüz düşmeleri ikiz ünlü oluşumunun başlıca etkenidir.²³⁴

Bölgenin Denizli, Çivril, Tavas, Bozdoğan gibi bazı yerlerindeki vurgu ve ton özellikleri ayrı bir araştırma konusu olacak kadar önemli ve enteresandır.²³⁵

B) Ünsüzlerde :

Önses ünsüzlerinin en önemli niteliği olan türkçe ve yabancı kelimelerde tonlulaşma özelliği diğer Anadolu ağızları ile ortaktır. Önseste tonsuzlaşma veya eski tonsuz şekilleri koruma yönsemesi ise, seyrek raslanan olaylardandır. Bölgemiz bu bakımdan ancak Doğu Anadolu ağızları ile karşılaştırılabilir.²³⁶

Önses ünsüz değişimleri tür itibarıyla çok ise de, verdiği örnekler azdır. Bazan da, ancak bazı dar ağız bölgelerine özgü kalır. Bu olaylarda bölgeye hâkimiyet yoktur denilebilir.²³⁷

İçseste ünlüler arasındaki *-k-*, *-k-*'den tonlulaşmış *-ğ-*, *-g-* ile, iki ünlü arasındaki eski, tonlu *-ğ-*, *-g-* ünsüzlerinin sızıcılıktan kalmaması, yer yer bu ağız bölgelerine değişik bir özellik verir: *ağa sunmağa, doğumluğa, silmüğe, bubücüğim, inüğim, vağıt* (<a. *تؤت*), *çiçüğe, böreğe* gibi.

Bölgemiz içseste çift ünsüzlere fazla dayanıklı değildir. İmkân olan yerlerde ünsüz düşmesi veya ünlü türemesi ile bunları giderir. İmkânsızlıkta ünsüz benzeşmesi ile boğumlanma bakımından daha hafif bir duruma getirir.²³⁸

Güney - batı ağızları içses ünsüz değişimleri bakımından zengin sayılmaz. Türü değişim örnekleri birkaçı geçmez. Bunlar yeni başlamış ses olayları mıdır, yoksa, yabancı ağızlar etkisine bağlı tek tek verintiler midir, belli değildir. Bu değişimler içinde en göze çarpanları, *-ç->-ş-* değişimi ile, *-r-~ -l-*, *-g-~ -v-* ve türlü

²³⁴ 26-31. §-lar arası 'İkiz ünlüler' bahsine bkz.

²³⁵ 56-66. §§. 'Vurgu' bahsine bkz.

²³⁶ Örnekler için 69-74. § lardaki 'Önses ünsüzleri' bahsine bkz.

²³⁷ 75-87. §-lar arası 'Önses ünsüz değişimleri' bahsine bkz.

²³⁸ 54. §. 4. md. -deki 'Ünlü Türemesi' 109-119 §. lardaki İçseste Ünsüz Benzeşmesi 133. §-daki 'İkiz ünsüzün tekleşmesi' örneklerine bkz.

Kaynak: Zeynep Korkmaz, Güney-Batı Anadolu Ağızları, 1956.

...
*Uşak ve Denizli
ağızlarından derlenen
metinler üzerinde
yapacağımız
çözümlmelerde burada
açıklanan ses özellikleri
ile ses olaylarını çeşitli
örnekler üzerinde
gözlemlemeye ve analiz
etmeye çalışacağız.*

ağız bölgelerine yayılmış durumda olan *-k-*, *-t~-*, değişimlidir.²³⁹

Ünsüz benzeşmesinin de epey türlü bulunmakla beraber, olaylar bol örnekler verebilecek kadar ilerlemiş değildir²⁴⁰.

Ünsüz düşmesi ve hece kaynaşması bütün bölgenin ortak ve en karakteristik niteliğini teşkil eder. Bu olaylar diğer Anadolu ağzlarındakine nazaran pek ilerlemiştir. En çok düşen ünsüzler *r*, *l*, *n* akıcılarıdır. *y*'de fazlaca ünlüleşerek kaybolur²⁴¹.

Ünlü uyumunun kuvveti yanında, ünlü uyumunu bozan etkenlerin de çokça oluşu gösteriyor ki, Güney - batı ağzlarında ünlülerin birbirlerine yaptıkları etki kadar ünsüzlerin ünlülere yaptığı etki de kuvvetlidir.

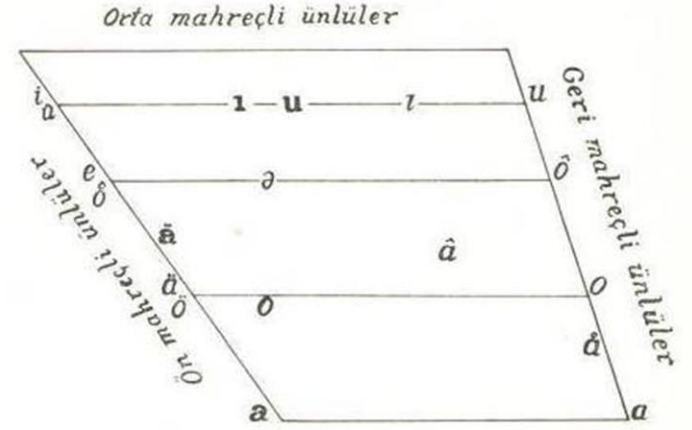
En küçük hareket ve en az emek sarfı ses bilgisi kanunları bölgemizde oldukça kuvvetli sayılır. Bu kanunlar ünlü uyumu, ünlü değişimi, iç ve sonseslerde ünsüz düşmesi, ünsüz değişimi ve hece kaynaşması gibi ses olaylarında fonksiyonlarını şiddetle gösterirler.

Bölgenin bazı ağzları ile bazı olaylarında ses etkileri kuvvetlidir. Bundan dolayı bir kısım olaylarda kararlılık vardır : önseste tonlulaşma, bazı ünsüz değişimleri ve bazı ünsüzlerin inceltme etkileri gibi. Buna mukabil bazı olaylar da, tek tük kalır: bazı ünsüz değişimleri ile ünsüz benzeşmesi olayları gibi.

Kaynak: Zeynep Korkmaz, *Güney-Batı Anadolu Ağzları*, 1956.

Güneybatı ağızlarında tespit edilen ünlüler ve özellikleri, yandaki sütunda gösterilmiştir.

Yazarın burada kullandığı terimlerin başka kaynaklarda hangi terimlerle karşılandığını araştırınız, farklılıkların sebeplerini açıklayınız.

1. Şema ⁴²

3. § Dudakların durumuna göre :

A) Düz ünlüler: *i, e, ä, ä, a, â, ɪ, ɪ, ə.*

B) Yarı yuvarlak ünlüler : *â.*

C) Yuvarlak ünlüler: *ü, ö, ve kapalı ö, o, ô, o, u, u.* ⁴³.

4. § Çene açısına göre: Bu sınıflamada dil ile damak perdesi arasındaki ara yani, ağız kanalının açıklığı ve çene açısı bahis konusudur. Bu aranın kapalılık yahut açıklık derecelerine göre ünlülerimizi de,

A) Kapalı (dar) ünlüler: *i, ü, u, u, ɪ, ɪ.*

B) Yarı kapalı ünlüler: *e, ä, kapalı ö, ə, ô.*

Kaynak: Zeynep Korkmaz, *Güney-Batı Anadolu Ağızları*, 1956.

Güneybatı ağızlarında tespit edilen ünsüzler ve özellikleri, yandaki sütunda gösterilmiştir.

Yazarın burada kullandığı terimlerin başka kaynaklarda hangi terimlerle karşılandığını araştırınız, farklılıkların sebeplerini açıklayınız.

	Kati ünsüzler (Geräuschlaut)				Akıcı Ünsüzler (Sonant)							
	Patlayıcı (Explosivlaut)		Sızıcı (Fricative)		Genzel (nasal)		Yanak (Lateral)		Titreyici (vibrant)		Yarım ünlü	
	+	-	+	-	Patlayıcı (Explosivlaut)		Sızıcı (Fricative)		Sızıcı (Fricative)		Sızıcı (Fricative)	
Çift dudak (Bilabiale)	b	p	.	.	m	.	.	.	.	.	.	
Dişdudak (Labio-dentale)	.	.	v	f	.	.	.	.	.	.	.	
Diş (Dentale)	d	t	z	s	n	ñ	l	l̥	.	.	.	
Dişeti (Alveolare)	c	ç	j	ş	.	.	ʎ	ʎ̥	r	r̥	.	
Öndamak (Palatale)	g	k	ğ	.	ñ	ñ̥	.	.	.	.	y	
Artdamak (Velare)	ğ	k̥	ğ̥	.	ŋ	ŋ̥	.	.	.	.	.	
Gırtlak (Laryngal)	ʒ	ʔ	ħ	h	.	.	.	.	.	.	.	

II. ŞEMA

+ : Tonlu ünsüz işareti
— : Tonsuz ünsüz işareti

Kaynak: Zeynep Korkmaz, *Güney-Batı Anadolu Ağızları*, 1956.